

Przesłanki i tryb zawarcia małżeństwa konkordatowego – prawo i pragmatyka

Premises and procedure for concluding a concordat marriage – law and pragmatics

ANNA TUNIA*

 <https://orcid.org/0000-0002-7703-0828>

Streszczenie: Przedmiotem artykułu jest analiza prawnego kształtu tzw. małżeństwa konkordatowego, a w szczególności charakteru i trybu realizacji przesłanek warunkujących jego zawarcie określonych przez Konkordat i Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Autorka wskazuje na rozbieżności między przepisami tych aktów prawnych, a także między tymi regulacjami prawnymi a istniejącą pragmatyką. Analizy te ukierunkowane są na ocenę poprawności legislacji odnoszącej się do tzw. małżeństwa konkordatowego. Przeprowadzone badania pozwalają na wniosek, że przepisy normujące konkordatową formę zawarcia małżeństwa cywilnego podlegały kilku nowelizacjom, które miały na celu doprecyzowanie warunków i trybu zawarcia małżeństwa w tej formie, jak też podyktowane były zmieniającymi się warunkami społeczno-gospodarczymi, w tym cyfryzacją administracji publicznej. Autorka pozytywnie ocenia te zmiany, ale jednocześnie podnosi postulaty *de lege ferenda* mające na celu dokonanie dalszych modyfikacji niektórych niejasnych jeszcze przepisów normujących tę formę zawarcia małżeństwa.

Słowa kluczowe: Konkordat; małżeństwo „konkordatowe”; Kodeks rodzinny i opiekuńczy; małżeństwo; prawo wyznaniowe; pragmatyka

Abstract: The subject of the article is an analysis of the legal shape of a concordat marriage in Poland, in particular the nature and mode of implementation of the conditions for its contraction specified by the Concordat and the Family and Guardianship Code. The author indicates the discrepancies between the provisions of these legal acts and between them and the existing pragmatics. The analyses are aimed at assessing the correctness of the legislation related to concordat marriage. The research allows the author to conclude that the provisions regulating the concordat form of contracting a civil marriage have been subject to several amendments aimed at specifying its conditions and procedure and dictated by the changing socio-economic conditions, including the digitization of public administration. The author evaluates these changes positively, but at the same time raises *de lege ferenda* postulates aimed at making further modifications to some provisions regulating this form of marriage that are still unclear.

Keywords: Concordat; concordat marriage; Family and Guardianship Code; marriage; law on religion; pragmatics

* Dr hab., prof. KUL, Katedra Prawa Wyznaniowego, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin, e-mail: anna.tunia@kul.pl.

Wprowadzenie

Podpisany w dniu 28 lipca 1993 r. i ratyfikowany pięć lat później Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską¹wśród wielu rozwiązań prawnych wprowadził do polskiego porządku prawnego instytucję tzw. małżeństwa konkordatowego, dając nupturientom katolickim wolność wyboru formy zawarcia związku małżeńskiego skutecznego w prawie polskim. Instytucja ta na przestrzeni lat stała się powszechnie stosowana, mimo istniejących niedoskonałości przepisów określających zawarcie małżeństwa w formie konkordatowej. W pewnej mierze ułomności te usunięte zostały w związku z reformą prawa o aktach stanu cywilnego dokonaną w 2014 r.², która przyniosła przede wszystkim zmianę w zakresie określenia podmiotu urzędowego uprawnionego do przyjęcia oświadczeń stron o wstąpieniu w związek małżeński skuteczny z prawie polskim oraz podmiotu kompetentnego do sporządzenia zaświadczenia o złożeniu tych oświadczeń stanowiącego podstawę rejestracji małżeństwa w urzędzie stanu cywilnego (USC). Wiele jednak ułomności w tych przepisach nadal funkcjonuje. Niwelować je stara się pragmatyka, jednakże nie zawsze idzie ona w dobrym kierunku, tworząc stan zagrożenia dla bezpieczeństwa obrotu prawnego, w którym uczestniczą osoby pragnące wywodzić z zawartego małżeństwa określone dla siebie skutki prawne.

Celem niniejszego artykułu będzie ukazanie prawnego kształtu małżeństwa wprowadzonego wskazaną umową, a w szczególności charakteru i trybu realizacji przesłanek warunkujących zawarcie małżeństwa określonych przez Konkordat i Kodeks rodzinny i opiekuńczy³. Analizie zostaną poddane także sytuacje, w których występują rozbieżności między przepisami tych aktów prawnych oraz między nimi a istniejącą pragmatyką. Analizy te pozwolą skonstatować poprawność legislacji odnoszącej się do zawarcia małżeństwa konkordatowego oraz wysunąć wnioski *de lege ferenda* mające na celu dokonanie zmian niektórych, niejasnych jeszcze, przepisów

¹ Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r., Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318, dalej: Konkordat; ustawa z dnia 8 stycznia 1998 r. o ratyfikacji Konkordatu między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, Dz. U. z 1998 r. Nr 12, poz. 42.

² Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego, tekst jedn. Dz. U. z 2023 r. poz. 1378 z późn. zm., dalej: p.a.s.c.

³ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, tekst jedn. Dz. U. z 2020 r. poz. 1359 z późn. zm., dalej: k.r.o.

normujących tę formę zawarcia związku małżeńskiego. Metodą zastosowaną do osiągnięcia tego celu będzie metoda dogmatyczno-prawna.

1. Prawny wymiar małżeństwa w świetle Konkordatu oraz Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego

Prawny kształt małżeństwa zawieranego w formie konkordatowej⁴ określony został w art. 10 ust. 1 Konkordatu oraz w art. 1 § 2 i 3 k.r.o. Konkordat uzależnił zaistnienie tego małżeństwa od spełnienia trzech przesłanek koniecznych (warunków konstytutywnych), stanowiąc, iż:

Od chwili zawarcia małżeństwo kanoniczne wywiera takie skutki, jakie pociąga za sobą zawarcie małżeństwa zgodnie z prawem polskim, jeżeli:

- 1) między nupturientami nie istnieją przeszkody małżeńskie wynikające z prawa polskiego,
- 2) złożą oni przy zawieraniu małżeństwa zgodne oświadczenie woli dotyczące wywarcia takich skutków i
- 3) zawarcie małżeństwa zostało wpisane w aktach stanu cywilnego na wniosek przekazany urzędowi stanu cywilnego w terminie pięciu dni od zawarcia małżeństwa; termin ten ulega przedłużeniu, jeżeli nie został dotrzymany z powodu siły wyższej, do czasu ustania tej przyczyny.

Przepis ten nie nadawał się jednak do bezpośredniego stosowania, dlatego konieczne było dokonanie odpowiednich zmian na płaszczyźnie ustawowej oraz wydanie przepisów wykonawczych pozwalających na zastosowanie w praktyce tej formy zawarcia małżeństwa skutecznego w prawie polskim. Zresztą o konieczności dokonania takich zmian stanowił sam Konkordat w art. 10 ust. 6. Przyczyną wprowadzenia zmian w przepisach ustawowych dotyczących zawierania małżeństw było ponadto umożliwienie nupturientom należącym do innych niż Kościół Katolicki prawnie uznanych związków wyznaniowych w Polsce (dla których Konkordat nie jest

⁴ Zamiennie wobec tej formuły w niniejszym opracowaniu używane będzie określenie „małżeństwo cywilne w formie wyznaniowej”, które jest pojęciem szerszym, znajdującym zastosowanie w odniesieniu do wszystkich małżeństw zawieranych w trybie art. 1 § 2 k.r.o., a więc nie tylko na forum Kościoła Katolickiego, ale także innych kościołów i związków wyznaniowych mających ustawowe prawo do stosowania tej formy zawarcia małżeństwa cywilnego.

źródłem praw i obowiązków) zawieranie małżeństw cywilnych w formie wyznaniowej, w myśl gwarantowanej przez Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej⁵ zasady równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych (art. 25 ust. 1)⁶ oraz zasady poszanowania równości praw i wolności innych osób w życiu publicznym (art. 32). Stosowne zmiany przepisów ustawowych dotyczących zawierania małżeństwa zostały wprowadzone w latach 1997–1998, gdy – na mocy ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania⁷ – znowelizowano przepisy dziesięciu ustaw indywidualnych dotyczących nierzymskokatolickich związków wyznaniowych, wprowadzając do nich przepisy stanowiące o możliwości zawierania małżeństw cywilnych w formie wyznaniowej⁸, zaś – na mocy ustawy z dnia 24 lipca 1998 r. – znowelizowano ustawę o stosunku państwa do Kościoła Katolickiego w RP¹⁰, Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz ustawę – Prawo o aktach stanu cywilnego, a ponadto na podstawie delegacji ujętej w tej ostatniej (art. 27 dawnej p.a.s.c.¹¹) wydano odpowiednie przepisy wykonawcze, które pozwoliły na zastosowanie w praktyce nowej formy zawarcia małżeństwa cywilnego. Przepisy te weszły w życie w dniu 15 listopada 1998 r.

Określając wymogi zawarcia małżeństwa cywilnego w formie wyznaniowej w art. 1 § 2 k.r.o., postanowiono, że:

Małżeństwo zostaje również zawarte, gdy mężczyzna i kobieta zawierający związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu kościoła albo innego związku wyznaniowego w obecności duchownego oświadczą wolę jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu i kierownik urzędu stanu cywilnego następnie sporządzi akt

⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.

⁶ Zob. szerzej Abramowicz 2018, 437; Borecki 2007, 115–160; Dudek 2004, 199–225; Sobczyk 2004, 21–35.

⁷ Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, tekst jedn. Dz. U. z 2023 r. poz. 265.

⁸ Ustawa z dnia 26 czerwca 1997 r. o zmianie ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania oraz o zmianie niektórych ustaw, Dz. U. z 1998 r. Nr 59, poz. 375.

⁹ Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o zmianie ustaw – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Kodeks postępowania cywilnego, Prawo o aktach stanu cywilnego, ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 1998 r. Nr 117, poz. 757.

¹⁰ Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1347 z późn. zm., dalej: u.s.p.k.k.

¹¹ Ustawa z dnia 29 września 1986 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego, tekst jedn. Dz. U. z 2011 r. Nr 212, poz. 1264 z późn. zm.; ustawa utraciła moc z dniem 1 marca 2015 r.

małżeństwa. Gdy zostaną spełnione powyższe przesłanki, małżeństwo uważa się za zawarte w chwili złożenia oświadczenia woli w obecności duchownego.

Używając w tym przepisie słowa „również”, ustawodawca wskazał na wiążące także w przypadku formy wyznaniowej warunki zawarcia małżeństwa określone w art. 1 § 1 k.r.o. stanowiącym, że: „Małżeństwo zostaje zawarte, gdy mężczyzna i kobieta jednocześnie obecni złożą przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego oświadczenia, że wstępują ze sobą w związek małżeński”.

Zatem do przesłanek koniecznych zawarcia małżeństwa cywilnego w formie wyznaniowej (konkordatowej) Kodeks rodzinny i opiekuńczy zaliczył – poza dwoma wynikającymi z art. 1 § 1 k.r.o. przesłankami: odmienność płci nupturientów oraz jednoczesna obecność stron – także przesłanki (z art. 1 § 2 k.r.o.) dotyczące: złożenia oświadczeń woli jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu przy zawieraniu małżeństwa wyznaniowego; udziału duchownego jako podmiotu urzędowego kompetentnego do ich przyjęcia; sporządzenia aktu małżeństwa przez kierownika USC.

Dokonując porównania przesłanek zawarcia małżeństwa określonych w Konkordacie i w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, wskazać należy, że kodeks nie przejął ich wszystkich w brzmieniu przyjętym przez Konkordat. Najistotniejsza różnica dotyczy przesłanki braku przeszkód do zawarcia małżeństwa. Istotna odmienność pojawia się także w odniesieniu do przesłanki złożenia oświadczeń o uzyskaniu skutków cywilnych (oświadczeń o zawarciu małżeństwa).

Biorąc zatem pod uwagę, iż katalog tych przesłanek jest dyskusyjny, zarówno co do ich liczby, jak i charakteru¹², to – dla zachowania prawidłowości wywodu podjętego w tym artykule – poniższe ich omówienie dokonane zostanie według następującej systematyki: brak przeszkód małżeńskich; złożenie oświadczeń woli o wstąpieniu w związek małżeński; udział uprawnionego podmiotu urzędowego przy zawieraniu małżeństwa; sporządzenie aktu małżeństwa.

¹² Zob. szerzej Mezglewski 2009, 325–332; Mezglewski 2011, 11–22.

2. Przesłanka braku przeszkód małżeńskich

Przesłanka braku przeszkód do zawarcia małżeństwa jest tą, która, jak wskazano, istotnie różnicuje katalog przesłanek wymienionych przez Konkordat i Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Artykuł 1 § 2 k.r.o. normujący warunki zawarcia małżeństwa w formie wyznaniowej (konkordatowej) o przesłance tej bowiem nie wspomina¹³. Nieuwzględnienie tej przesłanki w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym nie narusza jednak interesu Stolicy Apostolskiej, gdyż jej ujęcie w art. 10 ust. 1 Konkordatu poczynione zostało w interesie strony polskiej¹⁴. Nie oznacza to też, że na gruncie polskiego prawa rodzinnego możliwe jest zawarcie małżeństwa cywilnego w formie wyznaniowej (konkordatowej) wbrew przeszkodzie małżeńskiej¹⁵. Kodeks rodzinny i opiekuńczy nie posługuje się wprawdzie terminem „przeszkoda małżeńska” jednak instytucja ta jest mu znana. Funkcjonuje ona w porządku prawnorodzinnym jako „zakaz zawarcia małżeństwa”¹⁶. Zakazy zawarcia małżeństwa ujęte zostały w art. 10–15 k.r.o. i wiążą one nupturientów niezależnie od wybranej formy zawarcia małżeństwa. Natura tych przeszkód (zakazów) – w odróżnieniu od kanonicznych¹⁷ przeszkód małżeńskich¹⁸ – polega jednak na tym, że w razie zawarcia małżeństwa, mimo ich istnienia, małżeństwo cywilne jest ważne, jednakże podlega unieważnieniu na wniosek uprawnionego podmiotu, tj. małżonków – w odniesieniu do przeszkody: wieku (art. 10 § 2 k.r.o.), ubezwłasnowolnienia całkowitego (art. 11 § 2 k.r.o.), choroby psychicznej lub niedorozwoju umysłowego (art. 12 § 2 k.r.o.), przysposobienia (art. 15 § 2 k.r.o.) oraz powinowactwa (art. 14 § 3 k.r.o.), czy na wniosek każdego, kto ma w tym interes prawny – w odniesieniu do przeszkody: bigamii (art. 13 § 2 k.r.o.) i pokrewieństwa (art. 14 § 2 k.r.o.).

Dla skutecznego zawarcia małżeństwa cywilnego w omawianej formie konieczne jest legitymowanie się przez nupturientów zaświadczeniem stwierdzającym brak okoliczności wyłączających zawarcie małżeństwa

¹³ Tunia 2015b, 215–230.

¹⁴ Mezglewski 2006, 63.

¹⁵ Zob. podobnie Ignatowicz 1994, 7; Krukowski 1999, 231–233; Mezglewski 1999, 256–259.

¹⁶ Gajda 2023, 91–101.

¹⁷ Chodzi tu oczywiście o rozumienie przeszkody małżeńskiej według prawa wewnętrznego Kościoła Katolickiego, zob. szerzej Pawluk 2000, 68.

¹⁸ Kanoniczna przeszkoda małżeńska ma charakter zrywający, co oznacza, że małżeństwo zawarte mimo jej istnienia powoduje skutek *matrimonium non existens*, a więc rodzi taką sytuację, jaką w polskim prawie rodzinnym przewiduje się w przypadku zawarcia małżeństwa mimo niespełnienia przesłanek koniecznych, o których mowa w art. 1 § 1 i 2 k.r.o. (art. 2 k.r.o.).

sporządzonym przez kierownika USC (art. 4¹ § 1 k.r.o.). Zaświadczenie to kierownik USC sporządza po ustaleniu zdolności prawnej stron do zawarcia małżeństwa, którego dokonuje na podstawie odpowiednich dokumentów, tj. dowodów tożsamości oraz pisemnych zapewnień nupturientów o braku między nimi okoliczności wzbraniających zawarcie małżeństwa (art. 76 ust. 1 p.a.s.c.). Na podstawie tych dokumentów oraz oświadczeń w sprawie wyboru nazwisk dla nich i ich dzieci – sporządza stosowne zaświadczenie, wskazując w nim termin jego ważności, który obecnie wynosi 6 miesięcy od dnia jego wydania (art. 4¹ § 3 k.r.o.). W tym czasie muszą zostać złożone oświadczenia woli o wstąpieniu w związek małżeński przy zawieraniu małżeństwa wyznaniowego, co – w świetle kategoriycznego brzmienia art. 8 § 1 k.r.o. – stanowi warunek konieczny skutecznego ich złożenia przez strony¹⁹.

3. Przesłanka złożenia oświadczeń woli o wstąpieniu w związek małżeński

Kodeks rodzinny i opiekuńczy odmiennie niż Konkordat ukształtował także przesłankę dotyczącą złożenia oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński. Z literalnego brzmienia przepisu art. 10 ust. 1 Konkordatu wynika bowiem, że nupturienti zawierają jedynie małżeństwo kanoniczne, składając przy jego zawieraniu oświadczenia o wywołaniu przez nie skutków cywilnych. Natomiast z regulacji kodeksowej wynika, że narzeczeni wyrażają (odrębną) wolę jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu (małżeństwa cywilnego), oświadczając ją wobec duchownego przy zawieraniu małżeństwa podlegającego prawu wewnętrznemu kościoła albo innego związku wyznaniowego (małżeństwa wyznaniowego), a więc zawierają odrębnie małżeństwo kanoniczne i małżeństwo cywilne²⁰.

W literaturze przedmiotu istnieją rozbieżne stanowiska dotyczące tego, co stanowi podstawę zaistnienia skutków cywilnych małżeństwa zawieranego wobec duchownego²¹. Wskazywane są następujące okoliczności:

¹⁹ Zob. Borysiak 2014, 58; Smyczyński 2002, 167; zob. odmiennie Sobański 2003, 32; Świto, Tomkiewicz 2018, 335–336.

²⁰ Takie rozumienie jest zasadne. Zob. odmiennie Majer 2014, 59.

²¹ Mezglewski 2011, 11–22.

zawarcie małżeństwa kanonicznego²²; zachowanie formy zawarcia małżeństwa kanonicznego²³; złożenie (dodatkowych) oświadczeń woli o uzyskaniu skutków cywilnych²⁴; złożenie oświadczeń woli dotyczących wstąpienia w związek małżeński cywilny wobec uprawnionego duchownego przy zawieraniu małżeństwa podlegającego prawu wewnętrznemu kościoła lub innego związku wyznaniowego²⁵.

Mając na uwadze powyższe okoliczności, wskazać trzeba, że dla ustalenia podstawy skuteczności małżeństwa zawieranego w formie wyznaniowej zastosowanie wykładni literalnej przepisu Konkordatu jest niewystarczające, lecz konieczne jest uwzględnienie wykładni funkcjonalnej i systemowej, a przede wszystkim wykładni logicznej, która pozwala przyjąć, iż w czasie zawierania tzw. małżeństwa konkordatowego powstają dwa węzły małżeńskie (kanoniczny i cywilny)²⁶. Argumentacją tego stanowiska jest bowiem okoliczność, wedle której, w razie stwierdzenia nieważności małżeństwa kanonicznego (która oznacza, że małżeństwo to w ogóle nie zaistniało (*matrimonium non existens*), brak jest tego, co miałyby stanowić podstawę wywarcia skutków cywilnych.

Niezależnie jednak od konkordatowego i ustawowego określenia omawianej przesłanki z przywołanych przepisów niezawodnie wynika, że podstawą zaistnienia małżeństwa cywilnego jest złożenie przez strony oświadczeń kreujących jego powstanie. Przedmiotem tych oświadczeń jest wola wstąpienia w związek małżeński, a skutkiem – zawarcie małżeństwa. Do wniosku takiego prowadzi wykładnia celowościowa (będąca rodzajem wykładni funkcjonalnej)²⁷ przywołanych przepisów. Wśród okoliczności warunkujących skuteczność tych oświadczeń wymienia się wymóg, aby zostały one wyrażone przez osoby odmiennej płci (a więc mężczyznę i kobietę), jednocześnie obecne (a więc obecne w tym samym czasie i w tym samym miejscu, przy czym sformułowanie „w tym samym czasie” nie oznacza, że nupturienti składają oświadczenia jednogłośnie, ale w bezpośrednim związku czasowym)²⁸, a ponadto – co wynika wprost z art. 1 § 2 k.r.o. – winny być

²² Adamczewski 1996, 180; Dudziak 1994, 100.

²³ Góralski 1996, 60.

²⁴ Krukowski 1999, 226–227.

²⁵ Smyczyński, Andrzejewski 2022, 45.

²⁶ Zob. podobnie Góra-Błaszczkowska 2011, 67; Zakrzewski 2011, 28.

²⁷ Chauvin, Stawecki, Winczorek 2021, 242.

²⁸ Mezglewski, Tunia 2007, 108.

one złożone w związku z zawieraniem małżeństwa wyznaniowego (w kościele parafialnym strony lub innym miejscu celebracji małżeństwa wyznaniowego uznanego za właściwe według norm prawa kanonicznego)²⁹, wobec uprawnionego do ich przyjęcia podmiotu urzędowego, a okoliczność ta winna zostać udokumentowana w zaświadczeniu o zawartym małżeństwie sporządzonym przez tegoż duchownego bezpośrednio po złożeniu tych oświadczeń³⁰. Nadto oświadczenia te winny być zgodne, tzn. tożsame pod względem zawartej w nich treści³¹, oraz nie mogą zawierać zastrzeżenia co do warunku i terminu³². Należy wskazać, iż na zasadzie analogii z art. 7 § 3 k.r.o. oświadczenia te powinny zostać złożone ustnie, poprzez powtórzenie określonych słów (ich roty) za celebransem, a jeśli dana osoba nie może mówić, winna to uczynić, podpisując zaświadczenie o zawartym małżeństwie, na wzór składania roty oświadczeń cywilnych przed kierownikiem USC.

Z przeprowadzonych badań wynika zaś, iż w praktyce powyższe oświadczenia nie są w ogóle składane. Nupturienti składają jedynie oświadczenia religijne (tj. przysięgę religijną, ślubowanie religijne), nie składają zaś oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński (czy oświadczeń o uzyskaniu skutków cywilnych). W żadnym bowiem z badanych przypadków nie była wyrażana przez nupturientów jakakolwiek formuła ślubowania cywilnego wobec duchownego, w żadnym przypadku małżonkowie nie wypowiadali świeckiej roty oświadczeń woli o wstąpieniu w związek małżeński. Ponadto rotę takich oświadczeń nie normuje ani Kodeks rodzinny i opiekuńczy, ani prawo o aktach stanu cywilnego, chociaż – co należy odnotować – po nowelizacji Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego dokonanej w związku z reformą prawa o aktach stanu cywilnego z 2014 r. – wprowadzona została do

²⁹ „Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus” [25.01.1983]. 1983. *Acta Apostolicae Sedis* 75 (cz. 2): 1–317; tekst polski: [b.a.]. 1984. *Kodeks Prawa Kanonicznego. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski*. Poznań: Pallottinum, dalej: KPK. Zgodnie z kan. 1115 KPK małżeństwa winny być zawierane w parafii, gdzie przynajmniej jedno z nupturientów posiada stałe albo tymczasowe zamieszkanie lub miesięczny pobyt; a gdy zaś chodzi o tułaczy w parafii, gdzie aktualnie przebywają. Nadto Kodeks Prawa Kanonicznego postanawia, że małżeństwo winno być zawierane w kościele parafialnym. Natomiast za zezwoleniem ordynariusza miejsca lub proboszcza może być zawarte w innym kościele bądź też w kaplicy. Miejscowy ordynariusz może też zezwolić na zawarcie małżeństwa w innym odpowiednim miejscu (zob. kan. 1118 KPK). Zob. szerzej Story 2019, 104–107.

³⁰ Tunia 2016, 285–298.

³¹ Tunia 2017, 24–25.

³² Andrzejewski 2014, 37.

niego formuła ślubowania składanego przez strony przy zawieraniu małżeństwa cywilnego wobec kierownika USC³³. Natomiast w odniesieniu do oświadczeń „składanych” wobec duchownego – mimo podnoszonych od lat uwag co do konieczności wprowadzenia roty tego ślubowania – brak ten nadal nie został przez ustawodawcę polskiego usunięty. Stąd w dalszym ciągu należy postulować *de lege ferenda* wpisanie do Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego lub prawa o aktach stanu cywilnego rotę takiego ślubowania, która zapewni to, iż nie tylko będą one składane, ale da też pewność co do tożsamości ich treści, gwarantując wymóg zgodnego ich złożenia przez strony. Powyższy brak jest istotnym niedopatrzeniem ustawodawcy, który rodzić może poważne negatywne konsekwencje dla trwałości (istnienia) małżeństwa i wynikających z niego skutków prawnych zarówno dla samych małżonków, jak i innych osób, które z zawartego małżeństwa będą chciały je dla siebie wywodzić.

W praktyce zaś rzecz wygląda tak, iż małżonkowie podpisują jedynie wypełnione przez duchownego urzędowe formularze zaświadczenia o złożeniu oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński (cywilny), które niejednokrotnie są podpisywane jeszcze przed ceremonią zawarcia małżeństwa (nawet kilka dni przed), co oznacza, że osoby je podpisujące poświadczają nieprawdę, bowiem okoliczność stanowiąca przedmiot poświadczanej czynności nie miała jeszcze miejsca. W znacznej jednak większości badanych przypadków zaświadczenia podpisywane są po ceremonii zawarcia małżeństwa kanonicznego, alei w tym wypadku zachodzi okoliczność poświadczania okoliczności, która *de facto* nie zaistniała, a więc faktu złożenia oświadczeń o zawarciu małżeństwa podlegającego prawu polskiemu.

W świetle poczynionych badań należy wskazać, że w praktyce oświadczenia takie nie są w ogóle odbierane od nupturientów przez duchownego. Duchowny nie podaje ich formuły nupturientom, nupturienti nie wypowiadają też samoistnie żadnych słów mających choćby symboliczne znaczenie wskazujące na złożenie tych oświadczeń. Duchowny nie ogłasza też publicznie – jak ma to miejsce w sytuacji zawierania małżeństwa przed kierownikiem USC – że na skutek oświadczeń złożonych przez strony zostało

³³ Treść tej rotę ujęto w art. 7 § 3 k.r.o. zmienionym przez art. 115 pkt 2 ustawy z dnia 28 listopada 2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz. U. z 2014 r. poz. 1741), zmieniającej niniejszą ustawę z dniem 1 marca 2015 r.

zawarte małżeństwo skuteczne w prawie cywilnym. Przyjęcie takiej praktyki nie tylko uświetniłoby ceremonię ślubną, ale stało się zewnętrznym, publicznym wyrazem wskazującym, iż zawarto małżeństwo. Wszak duchowny w toku ceremonii jego zawierania pełni funkcję organu publicznego, któremu ustawodawca polski zlecił (na podstawie art. 8 k.r.o.) określone obowiązki związane z zawarciem małżeństwa³⁴.

Wskazać należy, że podpisywany przez małżonków, świadków i duchownego urzędowy formularz: Zaświadczenie stwierdzające, że oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński zostały złożone w obecności duchownego – stanowiący załącznik nr 27 do rozporządzenia Ministra Cyfryzacji z dnia 29 maja 2023 r. w sprawie wzorów dokumentów wydawanych z zakresu rejestracji stanu cywilnego³⁵ – wymaga pisemnego poświadczenia przez wymienione w nim osoby czynności, która rzekomo się dokonała. Zatem nupturieneci (małżonkowie), świadkowie i duchowny przyjmujący zgodę małżeńską, składając swój podpis na formularzu tego dokumentu, poświadczają m.in. zawarcie małżeństwa podlegającego prawu określonego kościoła lub innego związku wyznaniowego oraz zgodne oświadczenie woli jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu³⁶. Treść tego zaświadczenia potwierdza też duchowny zajmujący jedno ze stanowisk, których zajmowanie upoważnia do sporządzenia zaświadczenia mającego stanowić podstawę sporządzenia aktu małżeństwa (którym może

³⁴ Osuchowska 2011, 67–79; Tunia 2008b, 33–40; Tunia 2018, 14–15.

³⁵ Dz. U. z 2023 r. poz. 1023.

³⁶ Treść omawianego zaświadczenia jest następująca:

„Niniejszym potwierdzam, że w dniu [data zawarcia małżeństwa], przede mną [imię (imiona), nazwisko stanowisko duchownego, który przyjął oświadczenia], w [miejsce zawarcia małżeństwa, pełna nazwa i adres jednostki organizacyjnej kościoła lub związku wyznaniowego],

..... [imię (imiona), nazwisko mężczyzny zawierającego małżeństwo],

..... [imię (imiona), nazwisko kobiety zawierającej małżeństwo],

zawarli małżeństwo podlegające prawu [nazwa kościoła lub związku wyznaniowego], zgodnie oświadczając wolę jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegające prawu polskiemu.

Świadcami zawartego małżeństwa byli:

..... [imię (imiona) i nazwisko],

..... [imię (imiona) i nazwisko].

Własnoręczne czytelne podpisy osób zawierających małżeństwo, świadków oraz duchownego, przed którym zostało zawarte małżeństwo

..... [mężczyzna], [kobieta],

..... [świadek 1], [świadek 2],

..... [duchowny]”.

być fizycznie inna osoba niż duchowny przyjmujący oświadczenia stron)³⁷. Duchowny ten swoim podpisem potwierdza zatem zaistnienie dwóch zdarzeń: złożenie przez nupturientów oświadczeń, o których mowa w art. 1 § 2 k.r.o. oraz zawarcie małżeństwa wyznaniowego, nadając tym samym danemu dokumentowi charakter dokumentu urzędowego (autentycznego), a przede wszystkim zaświadcza, że osoba, która przyjęła oświadczenia stron o zawarciu małżeństwa, jest osobą uprawnioną do tego w świetle przepisów wewnętrznych Kościoła Katolickiego³⁸.

Złożenie podpisów przez wymienione osoby jest zatem zachowaniem niezgodnym z prawdą, w sytuacji gdy *de facto* oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński nie zostały przez strony złożone. Mankamenty tego sposobu procedowania wyeliminowałoby – jak wspomniano powyżej – wprowadzenie do ustawy roty oświadczeń małżeńskich i zobowiązanie stron do ich wypowiedzenia w toku ceremonii ślubnej, na wzór oświadczeń składanych w urzędzie stanu cywilnego.

4. Przesłanka udziału podmiotu urzędowego

Konkordat wśród przesłanek konstytutywnych nie stanowi o udziale podmiotu urzędowego przyjmującego oświadczenia stron o zawarciu małżeństwa (o uzyskaniu skutków cywilnych), jednakże wymóg ten wynika *implicitie* z regulacji konkordatowej, według której to małżeństwo kanoniczne uzyskuje skutki cywilne, co oznacza, że jego zawarcie jest skuteczne, gdy nastąpiło wobec uprawnionego świadka urzędowego (duchownego) oraz wobec dwóch świadków zwykłych (kan. 1108 KPK). Świadkiem urzędowym – w przypadku zwyczajnej formy zawarcia małżeństwa, gdy nie zachodzi niebezpieczeństwo śmierci grożące jednej ze stron lub inny przypadek

37 Zgodnie z urzędowym formularzem tego zaświadczenia, potwierdza on następujące elementy treści omawianego dokumentu:

„Zawarcie małżeństwa zarejestrowano w księdze małżeństw pod poz. [..].

Niniejsze zaświadczenie stanowi podstawę do sporządzenia aktu małżeństwa przez kierownika urzędu stanu cywilnego w [..].

Pieczęć kościoła lub związku wyznaniowego [..].

Imię (imiona), nazwisko i własnoręczny czytelny podpis duchownego mię (imiona), nazwisko i własnoręczny czytelny podpis duchownego [..].”

38 Mezglewski, Tunia 2007, 174–175.

naślący (kan. 1116 KPK) – jest duchowny, który na mocy posiadanego urzędu lub prawnie udzielonej delegacji posiada jurysdykcję do przyjęcia w imieniu Kościoła zgody małżeńskiej stron będącej przyczyną sprawczą małżeństwa zawieranego w Kościele Katolickim (kan. 1055 § 1 KPK)³⁹.

O konieczności udziału podmiotu urzędowego stanowi zaś wprost regulacja kodeksowa (art. 1 § 2 i art. 8 § 1 k.r.o.), według której podmiotem tym jest duchowny, który ma przyjąć oświadczenia stron o wstąpieniu w związek małżeński podlegający prawu polskiemu przy zawieraniu małżeństwa podlegającego prawu wewnętrznemu kościoła lub innego związku wyznaniowego. Określenie tego duchownego nastąpiło jednak dwuwariantowo⁴⁰ bowiem: na mocy art. 15a ust. 2 u.s.p.k.k. postanowiono, że duchownego tego określa prawo kanoniczne; w myśl przepisów tego prawa jest to duchowny posiadający na mocy piastowanego urzędu lub prawnie udzielonej delegacji jurysdykcję do asystowania przy zawieraniu małżeństw kanonicznych. Podmiot ten został określony także w przepisach wykonawczych doprawa o aktach stanu cywilnego, to jest w obwieszczeniu Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 5 lutego 2015 r. w sprawie ogłoszenia wykazu stanowisk, których zajmowanie upoważnia do przyjmowania oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński oraz sporządzania zaświadczeń stanowiących podstawę sporządzania aktu małżeństwa zawartego w sposób określony w art. 1 § 2 i 3 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego⁴¹. Zgodnie z obwieszczeniem podmiotem tym jest osoba, która zajmuje jedno z wymienionych w nim stanowisk, co upoważniają do przyjmowania oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński w trybie art. 1 § 2 k.r.o.

W praktyce zatem mamy sytuację, w której ustawodawca polski w dwójki sposób upoważnia określone osoby (podmioty) do pełnienia roli czynnika oficjalnego zawarcia małżeństwa w formie konkordatowej. O ile zatem należy podejść z satysfakcją do przyjętej regulacji (w związku z reformą prawa o aktach stanu cywilnego z 2014 r.) określającej podmiot urzędowy zawarcia małżeństwa w trybie art. 1 § 2 k.r.o. poprzez wskazanie tego

³⁹ Rapacz 1998, 239–258; Tunia 2008a, 146–154; por. Osuchowska 2010, 125–135.

⁴⁰ Zjawisko to pojawiło się w 2014 r. w związku z reformą prawa o aktach stanu cywilnego, gdy na mocy delegacji z art. 91 p.a.s.c. stworzono wykaz stanowisk, których zajmowanie w danym związku wyznaniowym uprawnia do przyjmowania oświadczeń o zawarciu małżeństw w trybie art. 1 § 2 i 3 k.r.o.

⁴¹ M.P. z 2015 r. poz. 230.

podmiotu w ministerialnym wykazie, o tyle za niefortunne uznać trzeba pozostawienie jako obowiązującego przepisu ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej określającej ten podmiot w drodze recepcji norm prawno-kanonicznych. Podtrzymać zatem należy wyrażony już postulat *de lege ferenda* usunięcia przepisu powyższej ustawy recypującej przepisy wewnętrzne Kościoła Katolickiego w zakresie rozumienia duchownego przyjmującego oświadczenia o zawarciu małżeństwa⁴².

5. Przesłanka sporządzenia aktu małżeństwa

Zarówno Konkordat jak i Kodeks rodzinny i opiekuńczy wyraźnie stanowią, że sporządzenie aktu małżeństwa jest warunkiem koniecznym jego zaistnienia w prawie polskim. Wprawdzie w postanowieniu konkordatowym jest mowa o „wpisaniu małżeństwa w aktach stanu cywilnego”, zaś w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym o „sporządzeniu aktu małżeństwa” przez kierownika USC, to różnej formuły słownej nie należy uważać za naruszenie postanowień Konkordatu. Określenie „wpis” miał zostać – zgodnie z wolą negocjatorów Konkordatu – uszczegółowiony przez ustawodawcę polskiego na etapie opracowywania przepisów ustawowych wdrażających w życie tę formę zawarcia małżeństwa⁴³. Określenie użyte w Konkordacie nie jest też niefortunne, bowiem zgodnie z art. 2 ust. 3 p.a.s.c. formą aktu stanu cywilnego jest wpis o urodzeniu, małżeństwie oraz zgonie w rejestrze stanu cywilnego (wraz z treścią późniejszych wpisów w formie wzmianek dodatkowych, mających wpływ na treść lub ważność aktu)⁴⁴, zaś akt stanu cywilnego sporządzany jest z chwilą dokonania wpisu określonego zdarzenia lub czynności prawnej (urodzenia, małżeństwa lub zgonu) w rejestrze stanu cywilnego (art. 2 ust. 4 p.a.s.c.)⁴⁵. Dokonanie tego wpisu jest zatem konieczne. Ma on charakter konstytutywny. Taki charakter tego wpisu potwierdził też Sąd Najwyższy⁴⁶.

⁴² Tunia 2015a, 205–207; Tunia 2015b, 225.

⁴³ Góralski 1998, 59.

⁴⁴ Basior, Czajkowska, Sorbian (red.) 2015.

⁴⁵ Kotowicz, Kurzawa, Opaliński 2022.

⁴⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 marca 2004 r., III CK 346/02, OSP 2005, Nr 2, poz. 23; zob. szerzej Tunia 2020, 312.

Elementem powyższej przesłanki jest wymóg sporządzenia przez duchownego zaświadczenia stwierdzającego złożenie przez nupturientów oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński i jego przekazanie wraz z zaświadczeniem o braku okoliczności wyłączających zawarcie małżeństwa, o którym mowa w art. 4¹ § 1 k.r.o., do urzędu stanu cywilnego w terminie pięciu dni od zawarcia małżeństwa. Obowiązek ten wynika zarówno z art. 10 ust. 1 pkt 3 Konkordatu, jak i art. 8 § 2 i 3 k.r.o. Wymienione dokumenty stanowią podstawę sporządzenia aktu małżeństwa (art. 87 ust. 3 p.a.s.c.). Podstawę tę stanowić też może prawomocne postanowienie sądu o sporządzeniu aktu małżeństwa⁴⁷. Rozwiązanie to jest zgodne z obowiązującymi zasadami rejestracji stanu cywilnego, wedle których akty stanu cywilnego sporządza się na podstawie określonych dowodów stanowiących podstawę ich sporządzenia, a w sytuacji uznania ich za niewystarczające stan faktyczny ustala się w postępowaniu wyjaśniającym (art. 22 p.a.s.c.).

Warunkiem sporządzenia aktu małżeństwa na podstawie wskazanych zaświadczeń jest ich terminowe przekazanie przez duchownego do urzędu stanu cywilnego. Wskazany w Konkordacie i Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym termin przekazania tego zaświadczenia – poza sytuacją działania siły wyższej (w wypadku której jego bieg ulega zawieszeniu na czas trwania tej przeszkody) – ma charakter nienaruszalny. Oznacza to, że jego przekroczenie powoduje konieczność odmowy sporządzenia aktu małżeństwa przez kierownika USC (art. 87 ust. 5 p.a.s.c.), a tym samym brak realizacji ostatniej przesłanki koniecznej zawarcia małżeństwa w formie konkordatowej.

Ujęcie wymogu zachowania tego terminu jako nienaruszalnego⁴⁸ jest uzasadnione, bowiem stanowi nie tylko instrument mobilizacji duchownych jako podmiotów zobowiązanych do terminowego przekazania zaświadczenia do urzędu stanu cywilnego, ale także – co podkreśla się w literaturze przedmiotu – jego sprzężenie z przesłanką sporządzenia aktu

⁴⁷ Zob. szerzej Mezglewski, Tunia 2007, 195–202.

⁴⁸ Termin ten zarówno przez większość doktryny prawa cywilnego, jak i przedstawiciele nauki prawa kanonicznego nazywany jest terminem zawitym lub prekluzyjnym. Jednakże uznać trzeba, iż takie rozumienie tego terminu nie jest trafne, bowiem terminy zawite (prekluzyjne) są terminami, których naruszenie powoduje niemożność skutecznego dokonania po ich upływie zastrzeżonej nimi czynności, jednakże terminy te są przywracalne, w sytuacji gdy podmiot zobowiązany (uprawniony) do dokonania określonej terminowej czynności wykaże (uprawdopodobni), iż jego naruszenie nastąpiło nie z jego winy.

małżeństwa stanowi instrument ochrony trwałości rejestracji stanu cywilnego⁴⁹ oraz bezpieczeństwa obrotu prawnego, w których uczestniczą osoby mogące wywodzić określone prawa z zawartego małżeństwa⁵⁰. Nadto wskazuje się, że celem takiego rozwiązania normatywnego jest zapewnienie uprzedniej i następczej kontroli kierownika USC sprawowanej nad rejestracją małżeństw⁵¹.

W praktyce występują jednak nierzadko sytuacje, w których mimo opóźnienia w terminowym przekazaniu przez duchownego zaświadczenia o zawartym małżeństwie do urzędu stanu cywilnego, kierownik tego urzędu dokonuje jego wpisu do rejestru stanu cywilnego, tj. sporządza akt małżeństwa. Tymczasem upływ terminu przekazania zaświadczenia o zawartym małżeństwie winien być traktowany tak, jak upływ sześciomiesięcznego terminu ważności zaświadczenia o braku przeszkód do zawarcia małżeństwa (art. 4¹ § 1 i 2 k.r.o.)⁵², który powoduje prawny niebyt tego dokumentu i sprawia, że „małżeństwo zawierane wobec duchownego nie wywoła skutku cywilnego (a jedynie wyznaniowy)”⁵³. Dla osiągnięcia tego skutku w takim wypadku konieczne jest ponowne uzyskanie przez nupturientów tego dokumentu i przyjęcie przez duchownego oświadczeń, o których mowa w art. 1 § 2 k.r.o. w dacie ważności tego zaświadczenia, co zresztą wynika z kategorycznego brzmienia art. 8 § 1 k.r.o. Taki sam kategoryczny rygor wynika z art. 8 § 3 k.r.o. i art. 10 ust. 1 pkt 3 Konkordatu w odniesieniu do zaświadczenia stanowiącego podstawę sporządzenia aktu małżeństwa.

Podsumowanie

Na płaszczyźnie prawa dotyczącego zawierania małżeństw przejrzystość przepisów jest niezwykle istotna –zarówno w odniesieniu do materialnych przesłanek zawarcia związku małżeńskiego, jak i wymogów proceduralnych określających tryb zawarcia tego związku. Materialne przesłanki

⁴⁹ Kroczek 2014, 105.

⁵⁰ Tunia 2017, 33.

⁵¹ Smyczyński 2002, 169.

⁵² Borysiak 2014; Jędrejek 2019; Smyczyński 2002, 165.

⁵³ Jędrejek 2019.

zawarcia małżeństwa określone zostały w Konkordacie (art. 10 ust. 1) oraz w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym (art. 1 § 1 i 2). Wymogi proceduralne uregulowano ponadto w prawie o aktach stanu cywilnego oraz wydanych na jego podstawie aktach wykonawczych.

Badania przeprowadzone na potrzeby niniejszego opracowania pozwalają wysnuć wniosek, że istniejące na przestrzeni lat przepisy normujące konkordatową formę zawarcia małżeństwa cywilnego podlegały kilku nowelizacjom. Miały one na celu doprecyzowanie warunków i trybu zawarcia małżeństwa w omawianej formie, jak też podyktowane były zmieniającymi się warunkami społeczno-gospodarczymi, w tym cyfryzacją administracji publicznej. Najistotniejsze zmiany, które zostały poczynione w tym przedmiocie, dotyczą określenia podmiotu urzędowego zawarcia małżeństwa w tej formie (tzw. czynnika urzędowego przyjmującego oświadczenia stron o zawarciu małżeństwa). Dokonana zmiana – w swym założeniu zasadna i uwzględniająca podnoszone od lat postulaty *de lege ferenda* dokonania stosownych korekt w tym zakresie – nie do końca jednak osiągnęła postulowany efekt. W obecnym stanie prawnym mamy bowiem sytuację, w której podmiot ten określony jest w dwojaki sposób – niekompatybilny ze sobą. Podmiot ten bowiem określony jest w art. 15a ust. 2 u.s.p.k.k. (poprzez recepcję norm prawnokanonicznych, określających, kto jest duchownym uprawnionym do przyjęcia oświadczeń o zawarciu małżeństwa w prawie Kościoła Katolickiego) oraz w ministerialnym wykazie stanowisk (ujętym w obwieszczeniu MSW z 2015 r. poprzez wyliczenie stanowisk, których zajmowanie w danym kościele lub innym związku wyznaniowym mającym prawo do procedowania małżeństw cywilnych w formie wyznaniowej upoważnia do przyjęcia oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński). Stąd należy nadal postulować *de lege ferenda* doprecyzowanie określenia tego podmiotu, co winno nastąpić poprzez derogację ust. 2 art. 15 u.s.p.k.k. (i analogiczną korektę w pozostałych ustawach indywidualnych dotyczących związków wyznaniowych mających prawo do procedowania małżeństwa cywilnego w formie wyznaniowej). Inną zasadną zmianą w przepisach małżeńskich było usunięcie z prawa o aktach stanu cywilnego przepisu dotyczącego obowiązku pouczenia przez duchownego nupturientów przygotowujących się do zawarcia małżeństwa o przepisach prawa polskiego dotyczących małżeństwa i jego skutków (art. 62a p.a.s.c. z 1986 r.), co nastąpiło w związku z reformą tego prawa w 2014 r. Rozwiązanie to jest trafne.

Duchowny bowiem nie jest (nie był) trafnym adresatem tego obowiązku⁵⁴, zaś ewentualny brak tego pouczenia przez duchownego nie rodził żadnych skutków prawnych. Należy również wskazać, iż pouczeń tych i tak udzielał (i udziela) kierownik USC w toku procedury związanej z wydawaniem zaświadczenia o braku przeszkód do zawarcia małżeństwa, co wynika z treści art. 3 § 3 k.r.o. Słusznym rozwiązaniem stało się też wydłużenie terminu ważności zaświadczenia, o którym mowa w art. 4¹ § 1 k.r.o. do sześciu miesięcy. Termin ten przed zmianami wprowadzonymi reformą prawa o aktach stanu cywilnego wynosił trzy miesiące, co – biorąc pod uwagę, iż kanoniczne przygotowanie przedślubne w Kościele Katolickim również trwa trzy miesiące – w praktyce nierzadko powodowało sytuację, iż w chwili zawierania małżeństwa zaświadczenie to traciło swą ważność, a bez niego – jak wynika z art. 8 § 1 k.r.o. – duchowny nie może przyjąć oświadczeń, o których mowa w art. 1 § 2 k.r.o.

Należy jednak zauważyć, że mimo wskazanych zmian nadal istnieją niedoskonałości (mankamenty) w przepisach normujących konkordatową formę zawarcia małżeństwa. Dotyczą one konstrukcji przesłanki złożenia oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński, jak też wymogów proceduralnych wiążących się ze sporządzeniem aktu małżeństwa zawieranego w tym trybie. W tym zakresie proponuje się *de lege ferenda* wprowadzenie do Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (lub prawa o aktach stanu cywilnego) formuły (roty) cywilnych oświadczeń stron o zawarciu małżeństwa składanych wobec duchownego asystującego przy zawieraniu małżeństwa wyznaniowego. Ich wprowadzenie dałoby gwarancję faktycznego ich wyrażenia przez nupturientów i stanowiłoby jednocześnie zewnętrzny (widzialny) wyraz realizacji tego warunku zawarcia małżeństwa. W odniesieniu zaś do przesłanki dotyczącej sporządzenia aktu małżeństwa, to przyznanie jej charakteru przesłanki konstytutywnej powoduje, że w razie uchybień w realizacji jej poszczególnych elementów rodzić się mogą przypadki skutkujące niezainstaniem małżeństwa zawieranego w formie wyznaniowej w obszarze prawa polskiego. Nadanie jej jednak takiego waloru jest uzasadnione – w innym przypadku nupturienti mogliby dowolnie decydować o istnieniu

⁵⁴ W praktyce duchowny informował jedynie o treści przepisów prawa polskiego, a nie pouczał o skutkach małżeństwa. W kontekście powyższego wymóg zawarty w art. 10 ust. 2 Konkordatu stanowiący o obowiązku pouczenia o cywilnych skutkach małżeństwa uznać należy za niefortunny.

między nimi małżeństwa. Trzeba jednak podejść z ostrożnością do rozważań, wedle których kierownik USC sporządza akt małżeństwa w sytuacji braku formalnej podstawy do dokonania tej czynności, czyli w sytuacji nieterminowego przekazania do urzędu stanu cywilnego zaświadczenia sporządzonego przez duchownego (wraz z zaświadczeniem kierownika USC) lub nieprzekazania ich w ogóle. W takim wypadku kierownik USC nie powinien autorytatywnie podejmować czynność rejestracji małżeństwa (sytuacje takie spotyka się bowiem w praktyce niektórych administracji stanu cywilnego)⁵⁵, lecz winien poinformować zainteresowane strony o za-

⁵⁵ Znamienną była sytuacja sporządzenia aktu małżeństwa przez kierownika USC, do którego wpłynęło od duchownego zaświadczenie o zawartym małżeństwie, doręczone po upływie pięciu dni od zawarcia małżeństwa. Zaświadczenie to zostało ponadto przez duchownego przerobione poprzez wpisanie na nim innej daty zawarcia związku małżeńskiego oraz innego numeru z księgi małżeństw. Na tej podstawie kierownik USC sporządził akt małżeństwa. Sprawa stała się w późniejszym czasie przedmiotem postępowania sądowego o ustalenie nieistnienia małżeństwa z powodu niezachowania przesłanek zawarcia małżeństwa cywilnego w związku z nieterminowym przekazaniem tego dokumentu. Sąd Okręgowy w Zielonej Górze (wyrok Sądu Okręgowego w Zielonej Górze z dnia 31 maja 2017 r., I C 531/16, Portal Orzeczeń Sądu Okręgowego w Zielonej Górze, <https://orzeczenia.zielona-gora.so.gov.pl/>, dostęp: 28.10.2023) oddalił powództwo, zaś wniesiona od tego orzeczenia apelacja, zdaniem Sądu Apelacyjnego w Poznaniu (wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 5 czerwca 2018 r., I ACA 1279/17, Portal Orzeczeń Sądu Apelacyjnego w Poznaniu, <https://orzeczenia.poznan.sa.gov.pl>, dostęp: 28.10.2023) nie zasługiwała na uwzględnienie, gdyż – podziеляjąc argument sądu okręgowego – jego zdaniem zostały spełnione przesłanki zawarcia małżeństwa, o których mowa w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym oraz w Konkordacie. Sąd okręgowy stwierdził wprawdzie, że dopuszcza się powództwa o ustalenie nieistnienia małżeństwa z innych przyczyn niż wymienione w art. 1 § 2 k.r.o., podkreślił jednak, że interes prawny w wytoczeniu takiego szczególnego powództwa może występować wyjątkowo, gdy odpowiedni wpis w akcie stanu cywilnego nie jest dokonany. Sąd okręgowy stwierdził też, że z dyspozycji art. 10 ust. 1 pkt 3 Konkordatu nie wynika, aby dochowanie terminu pięciodniowego przez duchownego stanowiło przesłankę konieczną i konstytutywną wywołania skutków cywilnych przez małżeństwo wyznaniowe, o ile sporządzony został akt małżeństwa (wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 5 czerwca 2018 r., I ACA 1279/17). Kwestia powyższa stanęła ostatecznie przed Sądem Najwyższym na skutek skargi kasacyjnej powoda. Sąd Najwyższy zwrócił się do pełnego jego składu z zapytaniem: „Czy zostaje zawarte małżeństwo (art. 1 § 2 k.r.o.) w przypadku, gdy mężczyzna i kobieta zawierający związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu kościoła w obecności duchownego oświadczą wolę jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu i kierownik urzędu stanu cywilnego następnie sporządzi akt małżeństwa na podstawie zaświadczenia, o którym mowa w art. 8 § 2 k.r.o., podpisanego przez innego duchownego i przekazanego do urzędu stanu cywilnego po upływie terminu przewidzianego w art. 8 § 3 k.r.o.?”. Izba Cywilna Sądu Najwyższego w składzie 7 sędziów podjęła w dniu 11 maja 2023 r. uchwałę (III CZP 66/21, Baza orzeczeń Sądu Najwyższego, <https://www.sn.pl/orzecznictwo>, dostęp: 28.10.2023), zgodnie z którą niezależnie od tego, czy dopełnione zostały wymagania przewidziane w art. 8 k.r.o., małżeństwo zostaje zawarte, gdy mężczyzna i kobieta zawierający związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu kościoła albo innego związku wyznaniowego w obecności duchownego oświadczą wolę jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu, a kierownik urzędu stanu cywilnego sporządzi akt małżeństwa. Zob. Jancewicz 2022, 89–116.

istniałej sytuacji. Zainteresowanymi są w tym wypadku małżonkowie. I to oni mogą niejednokrotnie unicestwić skutek niedoręczenia zaświadczenia przez duchownego. Ich bowiem nie wiąże – co wielokrotnie podnoszono⁵⁶ – pięciodniowy termin przekazania zaświadczenia o zawartym małżeństwie, a egzemplarzem takiego zaświadczenia – zgodnie z przepisami prawa o aktach stanu cywilnego – przecież dysponują. W prawie polskim nie istnieje bowiem znana prawu kanonicznemu instytucja uważnienia w związku (*sanatio in radice*). Małżonkowie nie mogą jednak też zniwelować skutków złożonych przez siebie oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński, „wycofując się” z podjętych w chwili ich składania zobowiązań, jeżeli bowiem wszystkie warunki zawarcia małżeństwa zostały spełnione, małżeństwo jest skuteczne. Istotne jest jednak, aby doręczenie zaświadczenia do urzędu stanu cywilnego nastąpiło *de lege artis*, a dokument był autentyczny.

Bibliografia

- Abramowicz, Aneta M. 2018. *Równouprawnienie związków wyznaniowych w prawie polskim*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Adamczewski, Witold. 1996. „Uznanie skutków cywilnych małżeństwa kanonicznego w najnowszych umowach konkordatowych”. *Ius Matrimoniale* 67(1): 169–193.
- Andrzejewski Marek. 2014. *Prawo rodzinne i opiekuńcze*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Basior, Iwona, Alicja Czajkowska, Danuta Sorbian (red.). 2015. *Prawo o aktach stanu cywilnego z komentarzem. Przepisy wykonawcze i związkowe oraz wzory dokumentów*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Borecki, Paweł. 2007. „Zasada równouprawnienia wyznań w prawie polskim”. *Studia z Prawa Wyznaniowego* 10: 115–159.
- Borysiak, Witold. 2014. „Zawarcie małżeństwa przed duchownym kościoła albo innego związku wyznaniowego”. W: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. Jacek Wierciński. LEX/el.
- Chauvin, Tatiana, Tomasz Stawecki, Piotr Winczorek. 2021. *Wstęp do prawnawstwa*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Dudek, Dariusz. 2004. „Równouprawnienie Kościołów i innych związków wyznaniowych na tle konstytucyjnych zasad prawa wyznaniowego”. W: *Prawo*

⁵⁶ Zob. np. Mezglewski, Tunia 2007, 190.

- wyznaniowe w systemie prawa polskiego. *Materiały I Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego* (Kazimierz Dolny, 14–16 stycznia 2003), red. Artur Mezglewski, 199–225. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Dudziak, Jan. 1994. „Zharmonizowanie kanonicznego prawa małżeńskiego i polskiego prawa rodzinnego w Konkordacie”. W: *Rola i znaczenie Konkordatu 1993 r.*, red. Jan Dyduch, 97–118. Kraków: Oficyna Wydawnicza Papie-skiej Akademii Teologicznej „Czuwajmy”.
- Gajda, Janusz. 2023. „Zawarcie małżeństwa”. W: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. Krzysztof Pietrzykowski, 91–101. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Góra-Błaszczkowska, Agnieszka. 2011. „Postępowanie dowodowe w sprawach o ustalenie nieistnienia małżeństwa”. W: *Przesłanki konieczne zawarcia małżeństwa cywilnego. Próba systematyzacji zagadnienia w aspekcie wymogów formy religijnej*, red. Anna Tunia, 63–75. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Góralski, Wojciech. 1996. „Małżeństwo «konkordatowe» (art. 10 ust. 1 umowy Stolicy Apostolskiej i Rzeczypospolitej Polskiej z 1993 r.)”. *Ateneum Kapłańskie* 1: 60–71.
- Góralski, Wojciech. 1998. *Zawarcie małżeństwa konkordatowego w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej.
- Ignatowicz, Jerzy. 1994. „Nowa forma zawierania małżeństw (art. 10 Konkordatu)”. *Przegląd Sejmowy* 2: 3–8.
- Jancewicz, Zdzisław. 2022. „Bezskuteczny upływ terminu z art. 8 § 3 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego a zawarcie małżeństwa konkordatowego”. *Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego* 17: 89–116. DOI: <https://doi.org/10.32084/bsawp.4400>.
- Jędrejek, Grzegorz. 2019. *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*. LEX/el.
- Kotowicz, Bartosz, Angelika Kurzawa, Bartłomiej Opaliński. 2022. *Prawo o aktach stanu cywilnego. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Kroczyk, Piotr. 2014. „Teoretyczne i praktyczne zagadnienia związane z pięciodniowym terminem na złożenie wniosku do USC w celu rejestracji kanonicznego małżeństwa (art. 10 ust. 1 pkt 3 Konkordatu)”. *Annales Canonici* 10: 103–118. DOI: <https://doi.org/10.15633/acan.1935>.
- Krukowski, Józef. 1999. „Zawarcie małżeństwa kanonicznego ze skutkami cywilnymi (art. 10 Konkordatu między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską)”. *Roczniki Nauk Prawnych* 9(1): 221–244.
- Majer, Piotr. 2014. „Zobowiązanie małżonków do uzyskania skutków cywilnych małżeństwa kanonicznego”. W: *Skutki cywilnoprawne małżeństwa*

- kanonicznego ze szczególnym uwzględnieniem prawa w Polsce, Słowacji i Republice Czeskiej, red. Piotr Ryguła, 47–60. Kraków: Wydawnictwo Scriptum.
- Mezglewski, Artur. 1999. „Przepisy wprowadzające w życie instytucję małżeństwa konkordatowego”. *Roczniki Nauk Prawnych* 9(1): 245–265.
- Mezglewski, Artur. 2006. „Artykuł 10 konkordatu z 1993 roku w fazach: ratyfikacji, implementacji do prawa polskiego i stosowania w praktyce”. *Krakowskie Studia Międzynarodowe* 3: 61–68.
- Mezglewski, Artur. 2009. „Realizacja przesłanek koniecznych przy zawieraniu małżeństwa w formie wyznaniowej”. W: *Pro bono Reipublicae. Księga Jubileuszowa Profesora Michała Pietrzaka*, red. Paweł Borecki, Andrzej Czohara, Tadeusz J. Zieliński, 325–332. Warszawa: LexisNexis.
- Mezglewski, Artur. 2011. „Katalog przesłanek koniecznych zawarcia małżeństwa cywilnego w formie wyznaniowej”. W: *Przesłanki konieczne zawarcia małżeństwa cywilnego w formie wyznaniowej. Próba systematyzacji zagadnienia w aspekcie wymogów formy religijnej*, red. Anna Tunia, 11–22. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Mezglewski, Artur, Anna Tunia. 2007. *Wyznaniowa forma zawarcia małżeństwa cywilnego*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Osuchowska, Marta. 2010. „Świadek kwalifikowany – duchowny obecny przy zawieraniu małżeństwa wyznaniowego ze skutkami cywilnymi w świetle przepisów wewnętrznych kościołów i innych związków wyznaniowych oraz przepisów prawa państwowego”. W: *Prawo państwowe a prawo wewnętrzne związków wyznaniowych. Pamiętniki VII Zjazdu Katedr i Wykładowców Prawa Wyznaniowego, Gniezno 11–12 IX 2010*, red. Krzysztof Krasowski, Małgorzata Materniak-Pawłowska, Maksymilian Stanulewicz, 125–135. Poznań: Wydawnictwo Ars boni et aequi.
- Osuchowska, Marta. 2011. „Pojęcie duchownego w świetle przepisów o wyznaniowej formie zawarcia małżeństwa cywilnego”. *Państwo i Prawo* 7/8: 67–79.
- Pawluk, Tadeusz. 2000. *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. 3: *Prawo małżeńskie*. Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne.
- Rapacz, Józef. 1998. „Zwyczajna forma zawarcia małżeństwa według Kodeksu Jana Pawła II”. *Prawo Kanoniczne* 41(1/2): 239–258.
- Smyczyński, Tadeusz. 2002. „Odpowiedzialność odszkodowawcza duchownego z powodu naruszenia prawa przy zawieraniu małżeństwa”. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 64(2): 165–177.
- Smyczyński, Tadeusz, Marek Andrzejewski. 2022. *Prawo rodzinne i opiekuńcze*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Sobański, Remigiusz. 2003. „Zaświadczenie z urzędu stanu cywilnego a przesłanki małżeństwa konkordatowego”. *Państwo i Prawo* 5: 30–33.

- Sobczyk, Paweł. 2004. „Konstytucyjna zasada równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych”. W: *Problemy państwa i prawa*, red. Feliks Prusak, 21–35. Warszawa: Oficyna Wydawnicza WSM SIG.
- Story, Marek. 2019. „Kościół, urząd czy plener – miejsce zawarcia małżeństwa w Polsce”. *Annales Canonici* 15(2): 101–113.
- Świto, Lucjan, Małgorzata Tomkiewicz. 2018. „Zaświadczenie o braku okoliczności wyłączających zawarcie małżeństwa w procedurze *matrimonium per procura*”. *Studia z Prawa Wyznaniowego* 21: 323–343. DOI: <https://doi.org/10.31743/spw.202>.
- Tunia, Anna. 2008a. „Kształtowanie się kanonicznej formy zawarcia małżeństwa”. *Roczniki Nauk Prawnych* 18(1): 129–159.
- Tunia, Anna. 2008b. „Wykonywanie funkcji publicznych przez duchownego w procedurze zawierania małżeństwa cywilnego w formie wyznaniowej”. *Przegląd Prawno-Ekonomiczny* 1: 33–40.
- Tunia, Anna. 2015a. *Recepcja prawa wewnętrznego związków wyznaniowych w prawie polskim*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Tunia, Anna. 2015b. „Zakres implementacji przepisów Konkordatu dotyczących zawierania małżeństw cywilnych w formie wyznaniowej do systemu prawa polskiego”. *Studia z Prawa Wyznaniowego* 18: 215–230. DOI: <https://doi.org/10.31743/spw.5090>.
- Tunia, Anna. 2016. „Podmioty urzędowe procedujące przy zawieraniu małżeństw cywilnych w formie wyznaniowej w przypadku nupturientów pozbawionych wolności”. W: *Wolność sumienia i religii osób pozbawionych wolności. Aspekty prawne i praktyczne*, red. Jerzy Nikolajew, Konrad Walczuk, 285–298. Warszawa: Wydawnictwo Diecezji Siedleckiej Unitas.
- Tunia, Anna. 2017. „Sytuacje niweczące skuteczność oświadczeń woli o zawarciu małżeństwa w demokratycznym państwie prawnym”. *Przegląd Prawno-Ekonomiczny* 40(3): 22–38.
- Tunia, Anna. 2018. „Duchowny jako podmiot administrujący w sprawach z zakresu administracji stanu cywilnego”. *Studia z Prawa Wyznaniowego* 21: 7–26. DOI: <https://doi.org/10.31743/spw.192>.
- Tunia, Anna. 2020. „Wpływ braku rejestracji małżeństwa zawartego w formie wyznaniowej na bezpieczeństwo obrotu prawnego”. *Studia z Prawa Wyznaniowego* 23: 307–331. DOI: <https://doi.org/10.31743/spw.7798>.
- Zakrzewski, Piotr. 2011. „Model zawarcia małżeństwa w prawie polskim a oświadczenia mężczyzny i kobiety jednoczesnego zawarcia małżeństwa w trybie art. 1 § 2 k.r.o.”. W: *Przesłanki konieczne zawarcia małżeństwa cywilnego. Próba systematyzacji zagadnienia w aspekcie wymogów formy religijnej*, red. Anna Tunia, 23–39. Lublin: Wydawnictwo KUL.

